

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-35>

УДК 330.59

Криша В.В., Власюк В.Є.
Університет митної справи та фінансів**ДОХОДИ І РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Анотація. Недавні кризові події дуже вплинули на ситуацію та положення України у світових рейтингах. Подолання наслідків кризи і перехід до стійкого зростання залежить від ефективності та зусиль держави щодо підвищення рівня життя населення та створення умов для реалізації його потенціалу, а також збільшення загальних доходів. Таким чином, дана тема є актуальною і має очевидне прикладне значення. Виходячи з цього, у статті було досліджено теоретичні питання доходів та рівня життя населення, наведена структура сукупних доходів населення. Крім того, виділено фактори, що впливають на потреби та рівень життя населення. Проаналізовано значення основних індикаторів індексу людського розвитку. Було порівняно ВВП на душу населення, а також за паритетом купівельної спроможності. Проаналізовано зміну рівня безробіття за період 2009-2018 років. Проведено порівняння реальної заробітної плати до індексу споживчих цін.

Ключові слова: доходи, рівень життя, Індекс людського розвитку (ІЛР), Валовий внутрішній продукт, Паритет купівельної спроможності.

Krysha Valeriia, Vlasyuk Valery
University of Customs and Finance**INCOME AND LIVING POPULATION: STATE, PROBLEMS, PROSPECTS**

Summary. Recent crisis events have greatly affected Ukraine's situation and position in world rankings. The overcoming of the effects of the crisis and the transition to sustainable growth depends on the efficiency and efforts of the state to improve the living standards of the population and create conditions for the realization of its potential, as well as increasing of the general incomes. Thus, this topic is relevant and has an obvious application value. Proceeding from this, in the article theoretical questions of income and living standards of the population are investigated, the structure of gross income of the population is presented. In addition, factors emphasizing the needs and standard of living of the population are highlighted. The significance of the main indicators of the human development index is analyzed. Also, comparable GDP per capita, as well as parity of purchasing power. A comparison was made between the growth of nominal and real wages and the dynamics of wages in Ukraine in dollar terms. It was found that Real wages in Ukraine dropped sharply in recent years, that is, the living standards of Ukrainians are decreasing, while the national economy of Ukraine has no sustainable development. As a conclusion, it was established that the priority of the socio-economic activity of the Government should be the achievement and development of a stable dynamics of living standards of the population. It is necessary to develop a system of social standards that really provides a decent standard of living for the population and meets European standards, and its introduction should provide for the gradual stages of achieving these standards for several years separately for each category of population.

Keywords: income, standard of living, Human Development Index (HDI), Gross Domestic Product, Parity of Purchasing Capacity.

Постановка проблеми. Без перебільшень можна стверджувати, що високий рівень життя населення є запорукою сталого соціального розвитку і економічного процвітання будь-якої держави. Саме від успішної економічної ситуації і буде залежати подальше становлення якості життя населення, адже кожна країна по всьому світу повинна мати у пріоритеті створення сприятливих умов для того, щоб життя людей було здоровим, довгим та повноцінним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема доходів та рівня життя населення завжди була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, що належать до різних наукових шкіл. Дану тематику досліджували такі відомі українські вчені як Грішнова В.М., Тищенко О.В., Головніна О.Г., Петровська О.М. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В даній статті розглянути та частково вирішені такі проблеми як невідповідність номінальної заробітної плати до реальної. Крім того, розглянуто невідповідність заробітної плати у доларовому еквіваленті.

Постановка завдання. Розглянути та проаналізувати такі аспекти як:

- питання доходів та рівня життя населення;
- структура сукупних доходів населення;
- фактори, що впливають на потреби та рівень життя населення;
- значення основних індикаторів індексу людського розвитку.

Викладення основного матеріалу. На думку багатьох вчених, вартість робочої сили вважається фундаментом усієї системи доходів від суспільної праці. Крім того, доходи являють собою важливу складову соціально-економічної політики, оскільки показники доходів населення є характеристиками рівня життя й економічними характеристиками одночасно.

Доходи населення – це інструмент для визначення рівня добробуту суспільства. Доходи населення це сукупність коштів і витрат у натуральному виразі для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини [1].

Для характеристики добробуту населення велике значення мають сукупні доходи, зростання

Таблиця 1

Структура сукупних доходів населення

Назва	Пояснення
Оплата праці	винагорода за виконану роботу, оплата відпусток, святкових днів та іншого невідпрацьованого часу відповідно до трудового законодавства
Соціальні трансферти в грошовій формі	пенсії, соціальна допомога, стипендії, страхові компенсації та ін.
Доходи від підприємницької діяльності	винагорода підприємцю за виконання ним своїх функцій.
Доходи від власності	первинні доходи, які одержують власники фінансових та нефінансових активів
Вартість безоплатних послуг	товари та послуги, що надаються згідно з договорами дарування.
Доходи від продажу продукції особистого підсобного господарства	грошові надходження, що являють собою виручку від діяльності підприємства.
Інші надходження	аліменти, гонорари, благодійна діяльність

Джерело: розроблено автором за даними [2]

яких за умови незмінних цін і податків свідчить про підвищення можливостей задоволення потреб.

Сукупний дохід охоплює всі види грошових доходів, а також вартість натуральних надходжень, отриманих від особистого підсобного господарства і використаних на особисте (домашнє) споживання [1]. Для того, щоб повністю зрозуміти поняття сукупних доходів населення, слід розглянути структуру та його складові, які наведені у таблиці 1.

Рівень життя населення – це соціально-економічна категорія, яка відображає ступінь розвитку і задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб населення, а також умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб. Структура змісту цього питання може бути подана у вигляді комплексів потреб і коштів для їх задоволення [2].

Потреби людей різноманітні. Взагалі, потребу можна визначити як необхідність в життєвих потребах, які часто залежать від культурного рівня та внутрішніх особливостей індивіда. Саме через це, кожна людина має різні потреби.

Зазначимо, що рівень життя – це ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення. Але необхідно враховувати, що рівень життя – це динамічний процес, який відчуває вплив безлічі факторів. Визначення рівня життя – складний і неоднозначний процес [3].

Оскільки він, з одного боку, залежить від складу і величини потреб суспільства, а з іншого – обмежується можливостями щодо їх задоволення, знову ж виходячи з різних факторів, що обумовлюють економічне, політичне і соціальне становище в країні. Сюди відносяться ефективність виробництва та сфери послуг, стан науково-технічного прогресу, культурно-освітній рівень населення, національні особливості тощо. На думку деяких вчених, одними з найголовніших факторів, що впливають на потреби і рівень життя населення наведені на рисунку 1.

Між Україною та іншими країнами залишаються значні відмінності, коли йдеться про благополуччя населення. Дитина, народжена зараз у Норвегії – країні з найвищим ІЛР – ймовірно проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас хлопчик, народжений в Україні, найімовірніше проживе 63 роки і присвятить навчанню 12 років. Хоча значна нерівність виникає у багатьох країнах, включаючи деякі найзаможніші країни, в середньому такі країни як Україна, де фіксується нижчий рівень людського розвитку, зазнають більших втрат [3].

Індекс людського розвитку (ІЛР) – це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку у трьох основних площинах: 1) довготривале та здорове життя; 2) доступ до знань; 3) гідний рівень життя. Довге і здорове життя вимірюється середньою тривалістю життя. Рівень знань вимірюється середньою кількістю років, витрачених на освіту дорослим населенням [4].

У період з 1990 по 2017 рр. очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на 2,3 роки, середня кількість років навчання збільшилась на 2,2 роки, а середня кількість років навчання зросла на 2,6 роки.

Для більш детального аналізу Індексу людського розвитку як основного показника рівня і якості життя населення, варто проаналізувати динаміку його індикаторів, що наведена у таблиці 2.

Таким чином, індикатори людського розвитку в Україні покращуються з року в рік, незважаючи на складну не тільки економічну, а й політичну ситуацію. Зростає середня очікувана тривалість життя при народженні, хоча на думку багатьох вчених Україна ще досить відстає від країн з розвинутою економікою. Таким чином, за останні 10 років середня очікувана тривалість життя зросла більше ніж на 2 роки, в той час як середня очікувана тривалість навчання на 2,5 роки.

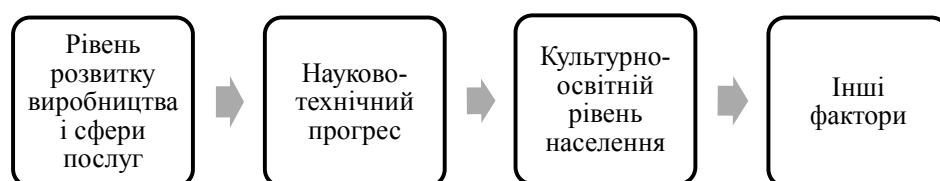

Рис. 1. Фактори, що впливають на потреби і рівень життя

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Таблиця 2
Значення основних індикаторів Індексу людського розвитку в Україні 2009-2017 рр.

Рік	Середня очікувана тривалість життя	Середня очікувана тривалість навчання
2009	70,12	13,2
2010	70,8	13,5
2011	71,02	14,1
2012	71,15	14,8
2013	71,27	14,9
2014	71,42	15,1
2015	71,56	15,3
2016	71,8	15,4
2017	71,98	15,5
2018	72,32	15,7

Джерело: розроблено автором за даними [4]

Дана ситуація може бути спричинена низьким рівнем життя населення. На відміну від середньої очікуваної тривалості життя населення, характерно високими залишається середня очікувана тривалість навчання. За цими даними можна зробити висновок, що Україна залишається однією з найбільш освічених націй у світі.

Крім того, одними з найважливіших показників рівня життя населення є ВВП на душу населення. Для більш широкого аналізу, слід розглянути статистичні дані і на основі паритету купівельної спроможності.

ВВП на душу населення (на основі ПКС) – Валовий внутрішній продукт, перетворений в міжнародні долари на основі паритету купівельної спроможності, і поділений на загальну чисельність населення [5].

Таблиця 3
Порівняння ВВП за 2009-2017 рр.

Рік	ВВП на душу населення на основі ПКС	ВВП на душу населення
2009	8 819	2 557
2010	7 710	2 983
2011	8 328	3 590
2012	8 523	3 873
2013	8 695	3 969
2014	8 760	3 054
2015	8 020	2 135
2016	8 340	2 200
2017	8 754	2 656
2018	9 283	2 920

Джерело: розроблено автором за даними [3]

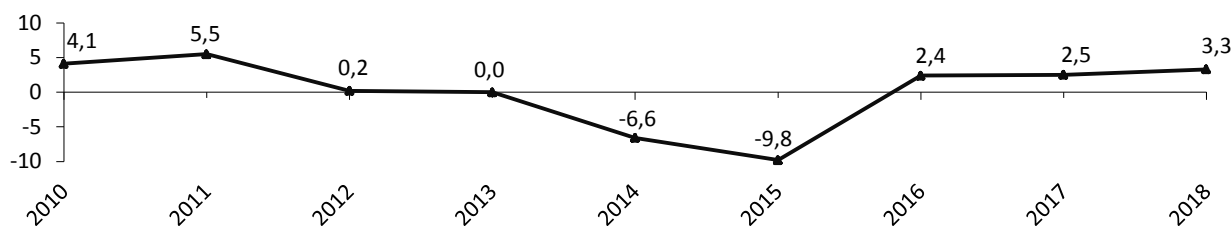

Рис. 2. Зміна реального ВВП України (у % до попереднього року)

Джерело: розроблено автором за даними [4]

ВВП на душу населення – це валовий внутрішній продукт, поділений на середньорічну чисельність населення [5].

Для більш широкого аналізу, слід розглянути статистичні дані і на основі паритету купівельної спроможності, які наведені у таблиці 3.

За наведеними даними, можна спостерігати зростання цих показників протягом 2009-2013 рр. Проте цей показник є дуже низьким порівняно з іншими країнами світу, а також досить нестабільним у 2008-2009 рр. через світову кризу та у 2013-2015 рр. через політико-економічну ситуацію в Україні. Зазначимо, що ВВП на душу населення у 2018 році був нижче, ніж у 2011-2014 рр. Це спричинено політично-економічної нестабільності через конфлікт на Донбасу.

Для того щоб детальніше зрозуміти причини сьогоденного стану визначити детальну оцінку рівня життя в Україні, потрібно проаналізувати й допоміжні показники, а саме зміну реального ВВП та зміну безробіття на рисунку 2 та рисунку 3 відповідно.

З наведеного рисунку можна дійти висновку, що Виходячи з даних, слід відмітити, що політична криза наприкінці 2013 року, а також збройний конфлікт на Донбасі, значно ускладнили економічну ситуацію в Україні. Внаслідок економічної кризи ВВП у 2014-2015 рр. значно скоротився.

Крім того, у той час як реальне ВВП спадало, рівень безробіття значно зростав у період з 2013-2015 рр. Таким чином, ці два показники являються взаємозалежними про що свідчить наступний рисунок 3.

Отже, скорочення виробництва та зниження реального ВВП призвели до суттєвого зростання безробіття. Проте, вже у 2017-2018 рр. можна спостерігати за значними покращеннями. Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2018 р. порівняно з 2017 р. збільшився на 3,3%. А рівень безробіття знизився з 9,9% до 9,3% [3].

Незважаючи на те, що країни з високими доходами стали лідерами рейтингу, валовий внутрішній продукт (ВВП) далеко не завжди є основним фактором, що впливає на рівень соціального прогресу.

Поміж усіх країн, від багатих до бідних, деякі з них набагато краще вміють перетворювати своє економічне зростання на соціальний прогрес, ніж інші [2]. Індекс реальної заробітної плати – показник, що характеризує зміну купівельної спроможності номінальної заробітної плати [7 = 2]. Індекс інфляції, або, що теж саме, індекс споживчих цін – показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання [3]. Порівняння даних показників буде наведено у наступній таблиці 4.

Рис. 3. Зміна рівня безробіття

Джерело: розроблено автором за даними [4]

Протягом 2014-2015 років різко зросла інфляція – відповідно до 24,9% та 43,3%. Разом із тим скоротилася реальна зарплата – у 2014 році на 6,5%, а в 2015 році на 20,2%. Усе це неминуче спричинило зuboжіння значної частини населення. Проте станом у 2017-2018 роках ситуація була покращена, а саме рівень інфляції опустився до 113,7% та 109,8%, а індекс реальної зарплати підвищився до 118,9% та 109,7% відповідно.

Реальна зарплатна плата в Україні різко знизилася останніми роками, тобто рівень життя українців знижується, а національне господарство України не має сталого розвитку.

Оскільки зарплатна плата складає найбільшу частку в сукупних доходах зайнятого населення і є основним джерелом його доходів, доцільно також дослідити динаміку її номінальних та реальних значень у таблиці 5.

На шляху євроінтеграції країни такий стан є недопустимим. Прожитковий мінімум в Україні не відповідає реальному прожитковому мінімуму і необхідній мінімальній зарплатній платі.

Для того, щоб проаналізувати зарплатну плату в доларовому еквіваленті, слід розглянути динаміку зарплатної плати в грн у 2010-2019 роках, а також курс долара відповідно у цих роках.

Для наглядного прикладу, зобразимо динаміку зарплатної плати в Україні в дол. еквіваленті на наступному рисунку 4.

Отже, протягом 2010-2013 рр. спостерігалася рівномірна позитивна тенденція до збільшення розміру мінімальної зарплатної плати завдяки відносно сталому курсу долара. На початку 2014 року розмір мінімальної зарплатної плати у гривневому та доларовому еквівалентах склав 1218 грн та 152,44 дол. США і був найвищим за весь досліджуваний період. На початку 2015 року ситуація радикально змінилась і не у кращу сторону [3].

Таблиця 4
Порівняння реальної зарплатної плати до індексу споживчих цін

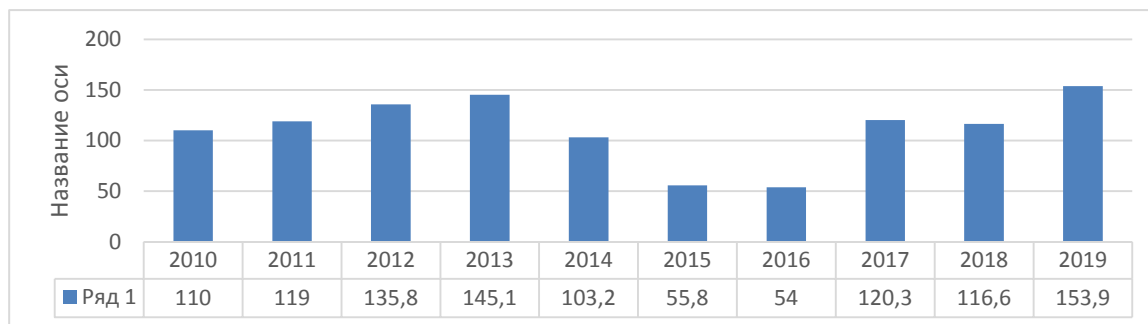
Рік	Індекс реальної зарплатної плати до попереднього року	Індекс споживчих цін до попереднього року
2009	112,3%	110%
2010	110,5%	109,8%
2011	111,0%	105,2%
2012	111,0%	100,0%
2013	106,8%	100,5%
2014	86,5%	124,9%
2015	90,1%	143,3%
2016	106,5%	112,4%
2017	118,9%	113,7%
2018	109,7%	109,8%

Джерело: розроблено автором за даними [4]

Таблиця 5
Порівняння приросту номінальної та реальної зарплатної плати

Рік	Індекс номінальної зарплатної плати до попереднього року	Індекс реальної зарплатної плати до попереднього року
2010	120%	110,5%
2011	117,6%	111,0%
2012	114,9%	111,0%
2013	107,9%	106,8%
2014	105,9%	86,5%
2015	120,5%	90,1%
2016	120,3%	106,5%
2017	120,0%	118,9%
2018	120,4%	109,7%

Джерело: розроблено автором за даними [5]

Рис. 4. Динаміка зарплатної плати в Україні в дол. еквіваленті

Джерело: розроблено автором за даними [5]

Проте у 2019 році рівень мінімальної заробітної плати в Україні почав частково стабілізуватися. На початок 2018 року мінімальна заробітна плата становила 153,9\$, подолавши негативну відмітку 2014-2018 рр.

Висновки та пропозиції. Соціально-економічний розвиток країн світу, включаючи Україну, визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення, що відповідає резолюції, прийнятій ООН, згідно якої будь-яка держава в першу чергу повинна створювати сприятливі умови для того, щоб життя людей було довгим, здоровим і наповненим творчістю.

Для того щоб управляти процесом підвищення та покращення життя людей було оцінено його рівень і якість, а також доходи населення. Порівнявши всі аспекти доходів та рівня життя населення

дійшли до висновку, що недоліків дещо більше, ніж переваг, тому ефективна державна політика, спрямована на забезпечення досягнення відповідного життєвого рівня населення, може бути реалізована лише за умови всебічного врахування системної дії комплексу соціально-економічних чинників, та застосування повної та репрезентативної системи показників оцінки рівня життя. Пріоритетом соціально-економічної діяльності уряду повинно бути досягнення та розвиток стійкої динаміки рівня життя населення. Необхідною постає розробка системи соціальних стандартів, яка б дійсно забезпечувала гідний рівень життя населення та відповідала європейським стандартам, при цьому її запровадження має передбачати поступові етапи досягнення цих стандартів протягом кількох років окремо для кожної категорії населення.

Список літератури:

1. Акулов М.Г., Драбаніч А.В., Євась Т.В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник. Київ, 2012. 328 с.
2. Гриньова В.М., Шульга Г.Ю. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник. Київ, 2010. 310 с.
3. Петровська О.М. Соціально-економічні показники рівня життя населення України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 18. С. 148–152.
4. Державна служба статистики України. Інформ.-вид. центр Держкомстату України. Київ, 2018.
5. Тищенко О.В. Соціальні стандарти в Україні: проблеми євроінтеграції. *Соціальне право*. 2017. № 1. С. 172–183.

References:

1. Akulov M.G., Dbaranich A.V., Yevas T.V. (2012). *Economika pratsi ta sotsialno-trudovych vidnosyn : navchalnyi posibnyk* [Labor economics and social-labor relations : tutorial]. Kyiv, 328 p. (in Ukrainian)
2. Grishnova V.M., Shulga G.Y. (2010). *Economika pratsi ta sotsialno-trudovych vidnosyn : navchalnyi posibnyk* [Economics of labor and social-labor relations : tutorial]. Kyiv. (in Ukrainian)
3. Petrovskaya O.M. (2018). *Sotsialno-economiczni pokaznyky rivnya zhyttia naselennia Ukrainy* [Socio-economic indicators of living standards of Ukraine]. *Naukovu visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu*, no. 18, pp. 148–152. (in Ukrainian)
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). *Sotsialni indykatory rivnia zhyttia naselennia* [Social indicators of living]. Kyiv : Informatsiino-analitychne ahentstvo. (in Ukrainian)
5. Tyshchenko O.V. (2017). *Sotsialni standarty v Ukraini: problemy eurointegrazcii* [Social standards in Ukraine: problems of European integration]. *Sotsialne pravo*, no. 1, pp. 172–183. (in Ukrainian)